

Т. А. ШАРАЄВСЬКА

Тетяна Анатоліївна Шараєвська, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРИНЦИПІВ

Конституція України¹ визначила обов'язком держави забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду Українського народу (ст. 16), а також закріпила право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Зазначені конституційні положення покладаються в основу правового регулювання відносин, які охоплюються предметом екологічного права, у тому числі й порівняно нових, зокрема у сфері цивільного захисту.

Так, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. цивільний захист став окремим напрямом національної екологічної політики нашої держави. У зв'язку з цим, на слухі переконавання М. В. Краснової, екологічне право як наука може продукувати ідеї про формування новачійних правових утворень, наприклад, таких як право цивільного захисту, завданням і метою якого є конституційний обов'язок запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру².

В юридичній літературі вже зазначалось про місце правового інституту захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій у системі права екологічної безпеки. Даний інститут утворюють конкретні правові норми, що містяться в нормативно-правових актах різногалузевого спрямування і регулюють відносини, пов'язані з попередженням та мінімізацією наслідків надзвичайних екологічних ситуацій, а також із наданням захисту постраждалим у зазначених умовах³. На сьогодні в силу передумов, що склалися та можуть виникнути в майбутньому, ми можемо говорити про виокремлення права цивільного захисту як міжгалузевого правового інституту, що зумовлює формування окремої підгалузі екологічного права. Право цивільного захисту в межах свого предмету правового регулювання охоплює широке коло відносин, окремі з яких утворюють правовий інститут захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій.

Питання місця суспільних відносин щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері цивільного захисту вже були предметом дослідження юристів-екологів⁴, однак перспективи становлення і закріплення права цивільного захисту та його принципів у системі екологічного права окремо не досліджувалися. Зазначені питання загалом розглядалися у юридичній літературі в межах дослідження проблем щодо подальшого розвитку екологічного права та визначення сучасних підходів до права екологічної безпеки України такими вченими, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, Н. Р. Малишева, Ю. С. Шемшученко та ін.

Науковцями зазначається, що предмет правового регулювання екологічного права змінюється, демонструючи сталу тенденцію до розширення сфери суспільних відносин, що ним охоплюються⁵. При цьому найважливішими властивостями екологічного права України відзначається його багатоаспектність, що передбачає міждисциплінарність досліджень, та його виключна оновлюваність і новизна, що відображає сучасну концептуальність і високий рівень адаптованості екологічного права України до реальних проблем. Такі властивості проявляються за рахунок відособлення в екологічному праві України нових об'єктів правового регулювання та відносин⁶. Крім того, наголошується на дотриманні верховенства права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, природно-соціальні умови життєдіяльності людини, якості і безпеки держави, народу і кожного громадянина на існування в безпечному і якісному середовищі, підтвердженого державними стандартами безпеки, включаючи випадки надзвичайних екологічних ситуацій⁷.

Отже, питання визначення еколого-правових передумов формування права цивільного захисту в Україні та його екологічних принципів потребують уваги, дослідження, результатом яких є переосмислення попередніх положень та розробка нових концептуальних підходів до окреслених питань, що є метою даної статті.

Предмет права цивільного захисту складають цілий комплекс врегульованих нормативними актами різної юридичної сили системи відносин, які вимагають свого окремого правового регулювання. На засадах міжгалузевих зв'язків право цивільного захисту базується на положеннях Кодексу цивільного захисту України, Законів України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»⁸ та інших нормативних актах еколого-правового характеру.

Так, Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження

органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності (ст. 1).

Водночас, Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 р. здійснюється правове регулювання відносин, які виникають під час застосування надзвичайних заходів, спрямованих також на захист життя та здоров'я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації, визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, у тому числі відповідного режиму використання, охорони та відтворення природних ресурсів, порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок виникнення надзвичайної екологічної ситуації, а також вирішення інших організаційних питань у цій сфері (ст. 3). Положення Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. визначають зміст заходів, які є необхідними у разі оголошення на всій або окремій території України правового режиму надзвичайного стану, зокрема внаслідок виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення та навколишньому природному середовищу (ст. 17).

Отже, можна зробити висновок, що відносини у сфері цивільного захисту виходять за межі права екологічної безпеки, оскільки мають міжгалузевий характер і потребують свого наукового осмислення з позицій сьогодення, зокрема з огляду на військові дії на Сході нашої країни, 30-річні наслідки Чорнобильської катастрофи та масштабні надзвичайні екологічні ситуації техногенного та природного характеру, які мали місце впродовж останніх десятиліть на території нашої держави.

Зазначене вище має віднайти своє відображення у науці шляхом становлення нового міжгалузевого інституту екологічного права і подальших його наукових досліджень не тільки в праві екологічної безпеки, а й у природоресурсному і природоохоронному праві, оскільки цивільний захист визначається у якості функції держави, спрямованої на захист населення, майна, територій, а також навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим (ст. 4 Кодексу цивільного захисту України). Таким чином, положення Конституції України та чинного законодавства України, у першу чергу, екологічного, сформували передумови становлення права цивільного захисту в Україні, що регулює комплексні відносини в мирний час та в особливий період.

Вказані відносини, насамперед, покликані сприяти попередженню виникнення екологічної небезпеки, а в разі її настання – повинні спрямовуватись на здійснення інших засобів, а саме охоронно-захисного та ліквідаційного характеру, що включають негайну ліквідацію аварій, катастроф, пожеж, наслідків зсувів, повеней, землетрусів, інформування населення про заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, виявлення потерпілих та підтвердження їх статусу, здійснення заходів щодо компенсації шкоди, яка виникла в результаті надзвичайних екологічних ситуацій. Заходами забезпечення екологічної безпеки, в тому числі, у сфері цивільного захисту, виступають також засади застосування до порушників вимог законодавства різних видів юридичної відповідальності, загальні положення якої передбачені в екологічному праві, а спеціальні – у відповідних галузях права⁹.

Передумови формування права цивільного захисту в системі екологічного права, як нового міжгалузевого інституту, призводять до виявлення перспектив вирішення низки актуальних еколого-правових проблем у даній сфері. Однією із основних таких проблем, на нашу думку, є становлення системи принципів права цивільного захисту, оскільки формування будь-якої галузі права, підгалузі, міжгалузевого інституту права неможливе без встановлення їх фундаментальних основ.

Перспективи становлення таких принципів обумовлено багатьма факторами, в тому числі й тим, як зазначається в правовій доктрині, що людство по мірі споживання природних ресурсів стало основною «рушійною силою» у здебільшого руйнівних та незворотніх змінах глобального масштабу на нашій планеті, що може призвести до катастрофи апокаліптичного масштабу¹⁰. Саме тому формування, розвиток та закріплення екологічних принципів у нових сферах еколого-правового регулювання сприятиме попередженню та мінімізації наслідків таких явищ. У зв'язку з цим, слід ставити питання і про розвиток принципу захисту національних екологічних інтересів, зокрема засобами права екологічної безпеки, з метою протистояння загрозам техногенного і природного характеру.

Крім того, на нашу думку, доцільно застосовувати міждисциплінарний рівень системного підходу до формування, становлення та закріплення еколого-правових принципів права цивільного захисту, оскільки на сьогоднішній день екологізація права й законодавства призводить до розвитку нових та необхідності вдосконалення існуючих екологічних правовідносин. У зв'язку з цим, необхідно дослідити перспективи становлення, в першу чергу, еколого-правових принципів даного правового інституту.

Так, одними із основних принципів національної екологічної політики відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 12 грудня 2010 р. є запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру та забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Зазначене дає можливість припустити, що національна стратегія екологічної політики визначила передумови формування еколого-правових принципів права цивільного захисту шляхом врахування сучасних тенденцій подолання екологічних загроз надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Водночас, основними принципами охорони навколишнього природного середовища наразі є: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища тощо. Наведені принципи охорони навколишнього природного середовища, закріплені в ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., частково відображені і в принципах цивільного захисту, що свідчить про поєднання, взаємозалежність засобів, способів, мети та цілей забезпечення екологічної безпеки і цивільного захисту в мирний час та в особливий період, як це визначено у ст. 4 Кодексу цивільного захисту України.

Необхідно зауважити, що із прийняттям даного Кодексу відбулась не тільки екологізація принципів цивільного захисту, а й їх систематизація в єдину систему. У цьому зв'язку основними принципами цивільного захисту законодавець визначає гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності, комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту, пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян, максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій, гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту тощо (ст. 7).

Еколого-правові принципи права цивільного захисту повинні базуватись як на загальних, так і на спеціальних принципах, де загальними є принципи, визначені чинним законодавством України, а спеціальні потребують дослідження та становлення, зокрема в системі права екологічної безпеки. Саме тому в екологічному законодавстві такі принципи ще мають віднайти своє безпосереднє закріплення та чітке формулювання, оскільки екологічне право становить основу для правового регулювання усіх без винятку видів екологічних відносин¹, куди належать і відносини щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері цивільного захисту. Крім того, згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р.), такі принципи мають формуватися з урахування міжнародно-правових та європейських підходів.

Саме тому до джерел правового регулювання відносин у сфері, що розглядається, необхідно долучити і законодавство ЄС, оскільки велике значення у формуванні права цивільного захисту відіграє міжнародно-правовий аспект, що, зокрема, відповідає принципам екологічної політики ЄС. У цьому зв'язку, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2015 р. № 132 «Про схвалення розроблених Державною службою з надзвичайних ситуацій планів імплементації деяких актів законодавства ЄС» було затверджено План імплементації Директиви 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. про контроль значних аварій, пов'язаних із небезпечними речовинами, що вносить зміни та скасовує Директиву Ради 96/82/ЄС та План імплементації Директиви 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 р. про оцінку та управління ризиками затоплення. Крім того, участь України в Програмі ЄС з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного і техногенного характеру для країн Східного партнерства також сприятиме підвищенню можливостей нашої держави з подолання катастроф на місцевому, регіональному та національному рівнях шляхом налагодження ефективної взаємодії з ЄС та державами-учасниками Східного партнерства у сфері цивільного захисту².

Наведене вище свідчить про те, що сучасний розвиток екологічного права України здійснюється у напрямі врахування глобалізаційних процесів. Саме тому епіцентр регулювання екологічних правовідносин все більше переноситься з локального та регіонального на глобальний рівень, зростає вплив міжнародного екологічного права на національні правові системи³. Таким чином, правове регулювання відносин у сфері цивільного захисту в Україні необхідно поповнювати і міжнародними, у тому числі, європейськими еколого-правовими моделями, які підлягають імплементації в руслі Угоди про асоціацію.

Отже, екологічні кризи слугують стимулом, спонукають вчених і практиків до пошуку нових, нестандартних правових рішень, що свідчить про наявність широких перспектив і реальних передумов подальшого розвитку екологічного права України⁴, що дозволяє нам розглядати право цивільного захисту як міжгалузевий правовий інститут, що фактично є передумовою для визначення у подальшому змісту й системи окремої підгалузі екологічного права та зумовлює необхідність подальших досліджень і наукових пошуків у даній сфері.

¹ Законодавчі, міжнародно-правові та інші нормативні акти наведено у відповідності з офіційним сайтом Верховної Ради України // www.rada.gov.ua

² *Краснова М. В.* Сучасні інтегративні зв'язки екологічного права з іншими правовими науками / М. В. Краснова // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади: матеріали «круглого столу» (Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого. – Х.: Право, 2015. – С. 48.

³ *Шараєвська Т. А.* Місце правового інституту захисту територій і громадян за надзвичайних екологічних ситуацій у системі права екологічної безпеки / Т. А. Шараєвська // Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М. В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А. В., 2014. – С. 37.

⁴ *Краснова М. В.* Вказана праця. – С. 46–49.

⁵ *Малишева Н. Р.* Нові горизонти екологічного права / Н. Р. Малишева // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня

2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. – К. : Видавничий центр НУБІП України, 2015. – С. 58.

⁶ *Балюк Г. І., Кохановська О. В.* Екологічне право України: передумови і особливості його подальшого розвитку / Г. І. Балюк, О. В. Кохановська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2009. – Вип. 81. – С. 182–183.

⁷ *Андрейцев В. І.* Екологічне право: сучасні проблеми та перспективи / В. І. Андрейцев // Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 6.

⁸ *Краснова М. В.* Вказана праця. – С. 48.

⁹ *Краснова М. В.* Формування сучасний підходів до права екологічної безпеки України / М. В. Краснова // Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 24–25 червня 2016 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 207.

¹⁰ *Позняк Е. В.* Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст / Е. В. Позняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 4 (98). – С. 40.

¹¹ *Позняк Е. В.* Вказана праця. – С. 41.

¹² Офіційний сайт Державної Служби України з надзвичайних ситуацій. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/euro_integration.html

¹³ *Малишева Н. Р.* Вказана праця. – С. 58.

¹⁴ *Балюк Г. І., Кохановська О. В.* Вказана праця. – С. 183.

Резюме

Шарасівська Т. А. Еколого-правові передумови формування права цивільного захисту України та його принципів.

Стаття присвячена дослідженню становлення еколого-правових передумов формування права цивільного захисту в Україні. Розглянуто перспективи розвитку і закріплення системи екологічних принципів права цивільного захисту як нового міжгалузевого правового інституту в системі екологічного права України.

Ключові слова: екологічне право України, право екологічної безпеки, право цивільного захисту, міжгалузевий правовий інститут, еколого-правові принципи, екологічні правовідносини, законодавство Європейського Союзу.

Резюме

Шараевская Т. А. Эколого-правовые предпосылки формирования права гражданской защиты Украины и его принципов.

Статья посвящена исследованию становления эколого-правовых предпосылок формирования права гражданской защиты в Украине. Рассмотрены перспективы развития и закрепления системы экологических принципов права гражданской защиты как нового межотраслевого правового института в системе экологического права Украины.

Ключевые слова: экологическое право Украины, право экологической безопасности, право гражданской защиты, межотраслевой правовой институт, эколого-правовые принципы, экологические правоотношения, законодательство Европейского Союза.

Summary

Sharaievska T. Ecological and legal prerequisites for the formation of civil defence law of Ukraine and its principles.

The article investigates the formation of environmental and legal prerequisites of civil defence law in Ukraine. The prospects of development and consolidation of the system of environmental law, principles of civil defence as a new legal institution of inter-branch system of environmental law in Ukraine are examined by the author.

Key words: environmental law of Ukraine, the law of ecological safety, civilian protection, interdisciplinary legal institute, environmental and legal principles, legal environmental legislation of the European Union.

УДК 349.6

І. В. ОЛЕЩЕНКО

*Іванна В'ячеславівна Олещенко, аспірантка
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА СЕРТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

Екологічна стандартизація та сертифікація у сучасних умовах є важливим чинником розвитку економічних відносин, засобом гарантування високої якості продукції, товарів та послуг. Це важливі інструменти забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробника, особливо в умовах євроорієнтованого курсу нашої держави. Ці інструменти є значущими не лише з економічної, але й з екологічної точки зору, оскільки